

## การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF THE THAI LOCALS

ทัชชา ปันเหน่ง<sup>1</sup>

จักรวาล สุขไมตรี<sup>2</sup>

<sup>1,2</sup> วิทยาลัยการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Tatcha Panneng<sup>1</sup>

Jagraval Sukmaitree<sup>2</sup>

<sup>1,2</sup> College of Politics and Government, Suan Sunandha Rajabhat University

Corresponding Author E-mail: S65563825061@ssru.ac.th, Jagraval.su@ssru.ac.th

### บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นการทำให้เกิดความเจริญที่ส่งผลหลายด้าน เช่น การคมนาคม ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่น หรือทำให้ดีขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่เดิมอย่างเป็นระบบ ซึ่งองค์ประกอบของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่นนั้น ถือได้ว่าคนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด เพราะประเทศจะมีความเจริญได้นั้น ท้องถิ่นจะต้องมีความเข้มแข็งเสียก่อน นอกจากนี้ยังจะหลักการและวิธีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นอย่างเป็นขั้นตอนมีกระบวนการที่ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และแก้ปัญหาของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นรูปธรรม สำหรับการพัฒนาท้องถิ่นไทย เป็นแนวทางในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น รวมถึงประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาาร่วมกัน โดยลักษณะของการพัฒนาท้องถิ่นจะมีลักษณะที่แตกต่างหรือคล้ายกันขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ประเพณีและวัฒนธรรม ของประชาชนในพื้นที่ ดังนั้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย เป็นการบริการสาธารณะ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่น โดยโครงสร้างพื้นฐาน เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดหา จัดทำ ก่อสร้าง บำรุงรักษา พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม เส้นทางคมนาคม/ขนส่ง ถนน แหล่งน้ำสาธารณะ เพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค รวมถึงจัดให้มีระบบประปา ไฟฟ้าแสงสว่าง ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านประปา ด้านไฟฟ้าแสงสว่าง และด้านการคมนาคม/ขนส่ง เพราะถ้าไม่มีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานแล้ว การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรก็จะเป็นไปด้วยความลำบาก การเดินทางไปสถานพยาบาลในพื้นที่ห่างไกลก็จะได้รับความเดือดร้อนอาจเกิดความเสียหายถึงชีวิตได้ ดังนั้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจึงมีความจำเป็นเพื่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ พัฒนาการศึกษา รวมถึงส่งเสริมด้านการเข้าถึงระบบสาธารณสุขในพื้นที่ห่างไกล

คำสำคัญ : การพัฒนา; โครงสร้างพื้นฐาน; ท้องถิ่นไทย

## Abstract

This academic article's objective is for knowledge of the local infrastructure development for prosperity impacting on many areas (such as transportation, community economic promotion, etc.), or betterment of the existence in a systematic way. Humans as a development center are the most important element of the the community infrastructure development. When the community is strong, the country will prosper. Besides, the infrastructure development principles or methods are steps or processes for people to participate in the local resource management for the most benefits in their area, and to solve concretely their own problems efficiently and effectively.

The Thai local development is a guideline for operations of the related agencies, including people or local communities for mutual collaborations. Characteristically, the local developments have similar nature or different contexts, depending on their environments, economics, societies, politics, geographical conditions, culture, traditions, and lifestyle of people in the areas.

Then, the infrastructure development of the Thai locals is public services for satisfying their needs and the local community. The development is a process consisting of these elements: procurement, planning, implementation, maintenance, development, improvement, transportation, roads, public water resources for utility and use, including water system, and electricity. The Thai local infrastructure has three public utility components: water, electricity, and transportation. Without the infrastructure development, the transportations of agricultural produces and hospital visits from the distant areas will encounter difficulties. Likely, patients are taking life risks. Thus, the infrastructure development is essential for the economic growth, education improvement, and public health access promotions in the distant areas.

**Keywords:** development; infrastructure; Thai locals

## บทนำ

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 249 ให้มีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเองและตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น (ราชกิจจานุเบกษา, 2560) นอกจากนี้ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570) ได้กำหนดทิศทางให้ประเทศสามารถก้าวข้ามความท้าทายต่าง ๆ เพื่อให้ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งมีจุดหมายการพัฒนาใน 4 มิติ 13 หมุดหมายคือ 1) มิติภาคการผลิตและบริการเป้าหมาย 2) มิติโอกาสและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม 3) มิติความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 4) มิติปัจจัยผลักดันการพลิกโฉมประเทศ ซึ่งในมิติโอกาสและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม ได้กำหนดหมุดหมายที่ 8 ที่เกี่ยวกับ ไทยมีพื้นที่และเมืองอัจฉริยะที่น่าอยู่ ปลอดภัย เดิบโตได้อย่างยั่งยืน กลยุทธ์ที่ 3 การสร้างความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน โลจิสติกส์ และดิจิทัลรองรับพื้นที่เศรษฐกิจหลักและเมือง กลยุทธ์ย่อยที่ 3.1 พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบโลจิสติกส์ และระบบดิจิทัล อย่างต่อเนื่อง เพียงพอ และได้

มาตรฐาน เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่และเมือง สามารถรองรับการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและความต้องการของประชาชน โดยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกของเมือง เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยวและบริการที่เกี่ยวข้อง (ราชกิจจานุเบกษา, 2565)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีการวางแผนและเขียนแผนพัฒนาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในเขตความรับผิดชอบของตนเองมาทุกปีงบประมาณ ก็เกิดปัญหาในการพัฒนาท้องถิ่นด้านโครงสร้างพื้นฐานอย่างหลากหลาย และต่อเนื่อง ขึ้นอยู่แต่ละท้องถิ่น เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2566-2570 ของเทศบาลตำบลปากน้ำท่าเรือ อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง พบว่า บริบทภายในเขตพื้นที่ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ขาดแคลนแหล่งน้ำในการเกษตรและน้ำประปา สำหรับอุปโภค-บริโภคยังไม่พอเพียง และยังไม่ได้มาตรฐาน ไฟฟ้าส่องสว่างทางและที่สาธารณะยังไม่สามารถดำเนินการครอบคลุมพื้นที่ได้ทั้งหมด ชุมชนขยายมากขึ้นระบบระบายน้ำยังไม่เพียงพอ เกิดการอุดตัน ส่งกลิ่นเหม็นก่อความรำคาญ ประชาชนต้องการเส้นทางในการสัญจรไปมาเพิ่มมากขึ้นและเทศบาลไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากพื้นที่ยังไม่เป็นที่สาธารณะจะดำเนินการได้ก็ต้องเป็นทีสาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาท้องถิ่น ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ (พ.ศ.2566-2570) พบว่า แหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรและระบบชลประทาน ไม่เพียงพอและขาดการบริหารจัดการน้ำที่ดี เส้นทางคมนาคมในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนจังหวัด และแหล่งน้ำที่เกินศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ.2566-2570, 2564)

ดังนั้น บทความวิชาการนี้ เป็นการนำเสนอ “การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย” เพื่อเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นด้านโครงสร้างพื้นฐานมีการพัฒนาด้านไหนบ้าง รวมถึงเป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบาย วางแผนในการพัฒนาชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

## การพัฒนา

คำว่าพัฒนานั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเอาไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546: 379) ราชบัณฑิตยสถาน (2546) พัฒนา หมายถึง ความเจริญ ทำให้เจริญ หรือหมายถึง การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือการปฏิรูปจากของเดิมแล้วทำให้เจริญขึ้น (ไพบุลย์ ช่างเรียน, 2517: 64) หรือเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง สนธยา พลศรี (2545: 5)

กล่าวโดยสรุปการพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดความเจริญ หรือทำให้ดีขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่เดิมอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิด และการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ โดยมีการวางแผนไว้ล่วงหน้า มีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายในการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งในเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพที่แน่นอน

### องค์ประกอบของการพัฒนา

สำหรับองค์ประกอบของการพัฒนามีนักวิชาการกล่าวไว้ ดังนี้ สนธยา พลศรี (2550: 106-107) กล่าวว่า การพัฒนามีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. คน คนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาเป็นการพัฒนาของคน โดยความร่วมมือกันของคนและเพื่อประโยชน์ของคนการพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนโดยตรงทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ

2. ทุน ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยี ต่างๆ เป็นต้น ทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพผลิตภัณฑ์ รายได้ แหล่งทุน เป็นต้น ทุนสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำลำคลองน้ำตก หาดทราย เป็นต้น ทุนเหล่านี้ เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ

3. วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุก่อสร้าง เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ ต้องมีคุณภาพเหมาะสม ทันสมัยและเพียงพอกับกิจกรรมที่จะพัฒนา

4. ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา การพัฒนามีหลายวิธีการ เช่น การให้การศึกษาอบรม การจัดระเบียบ การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้ เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาสิ่งใดก็ตามต้องเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมจึงจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

5. กระบวนการพัฒนา ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดำเนินงาน คือ การศึกษาการวิเคราะห์การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผล และการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ

6. การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็นซึ่งเกินขีดความสามารถของกลุ่มที่จะกระทำได้ หรือเพื่อกระตุ้นเร่งเร้าให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

7. การบริหารและจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มองค์กรการเงิน เวลา วัสดุ ครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

8. นักพัฒนา เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลังหรือศักยภาพของประชาชนมาใช้ในการพัฒนา

9. การประสานงาน เพื่อเชื่อมประสานบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกันเป็นไปในทิศทางเดียวกันและเป็นลำดับขั้นตอนที่กำหนดไว้

10. ผลของการพัฒนา เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานซึ่งทำให้คนที่ร่วมการพัฒนามีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนางานให้ประสบความสำเร็จต่อไป

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของการพัฒนา คือ คนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการพัฒนาทุกสิ่ง เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา หากไม่มีคน การพัฒนาด้านต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนโดยตรง

### หลักการและวิธีการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับหลักการและวิธีการพัฒนานั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (UN. Development of Economic and Social Affair) (พระมหาสมศักดิ์ ธีรวโส (แหวนคำ), 2561: 16-17) ได้กำหนดหลักการพัฒนาไว้ว่า มี 10 ประการ คือ

1. การพัฒนาต้องตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนด้วยการริเริ่มจากประชาชน และเริ่มต้นจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

2. การพัฒนามีลักษณะเป็นโครงการเอกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขา และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย

3. การพัฒนาต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนไปพร้อมๆ กับกิจกรรมด้านอื่นๆ

4. การพัฒนาต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเต็มที่เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและองค์กรของประชาชนขึ้น

5. การพัฒนาต้องค้นหาและพัฒนาผู้นำในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน

6. การพัฒนาต้องยอมรับในสถานภาพบทบาทของสตรีและเยาวชน โดยเปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงานและการรับช่วงของงานที่ต้องการพัฒนาได้เป็นอย่างดี

7. การพัฒนาของประชาชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

8. การพัฒนาต้องมีนโยบายและการวางแผนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่นโดยการบริหารงานทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

9. การพัฒนาต้องสนับสนุนให้องค์กรของภาคเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย

10. การพัฒนาต้องมีการวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อมๆ กัน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ หรือระดับประเทศ

พาณี อนันตชัย (2542: 8-10) กล่าวว่า วิธีการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในทางที่ดีขึ้นนั้น มีวิธีการที่สำคัญอยู่ 2 วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในกลุ่มและการจัดตั้งและพัฒนา

กลุ่มเพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเองเพื่อประโยชน์ของกลุ่มเป็นสำคัญอันเป็นผลให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ในชุมชน วิธีการทั้ง 2 คือ

1. การให้การศึกษาแก่ประชาชนในกลุ่ม การให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนสามารถพัฒนาความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทั้งของตนเองและสังคม ซึ่งอาจจะได้รับจากการถ่ายทอด การเรียนรู้ หรือได้จากประสบการณ์การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

2. การจัดกลุ่มและพัฒนากลุ่ม กลุ่มกับงานพัฒนาเป็นของคู่กัน หากไม่มีการรวมกลุ่มก็ไม่มีการพัฒนาทั้งนี้เพราะกลุ่มช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความคิดของประชาชนด้วยการทำงานร่วมกันในการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในกลุ่มให้ดีขึ้น

จะเห็นได้ว่าหลักการพัฒนาเป็นขั้นตอนหรือกระบวนการ เพื่อให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นมากที่สุด และแก้ปัญหาของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม

### การพัฒนาท้องถิ่นไทย

การพัฒนาท้องถิ่น หมายถึง การดำเนินการแก้ไขกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่น ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นท้องถิ่นที่มีความเจริญเติบโตและยั่งยืน (ศิรินทรา บุญรอด, 2559: 28) หรือเป็นกระบวนการ หรือกิจกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของคนในชุมชนนั้น ไปสู่ความเจริญ ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงเกิดจากความริเริ่มของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ส่งเสริมให้ประชาชนแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ร่วมมือกันพัฒนาชุมชนแต่ละท้องถิ่นภายใต้การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย (กนิษฐา สุทธิเจริญ, 2555: 16)

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาท้องถิ่น หมายถึง แนวทางในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น รวมถึง ประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน โดยจัดหา จัดทำ พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม สิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานให้ได้มาตรฐาน มีประสิทธิภาพ มีเพียงพอต่อการใช้งาน และสภาพที่ดีพร้อมให้บริการ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชน หรือชุมชนได้รับการบริการที่สะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย และสนองความต้องการของประชาชน หรือชุมชนในท้องถิ่น

### ลักษณะของการพัฒนาท้องถิ่น

สำหรับในเรื่องของลักษณะของการพัฒนาท้องถิ่นนั้น เป็นเรื่องสิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะตัวของการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่ง สนธยา พลศรี (2545: 5-7) เห็นว่าลักษณะของการพัฒนาต้องมีลักษณะร่วมกัน 10 ประการ คือ

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ด้านปริมาณ ด้านคุณภาพ และสิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น หรือให้มีความเหมาะสม เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

2. มีลักษณะเป็นกระบวนการ โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนและต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ
3. มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง
4. เป็นแผนและโครงการ โดยเกิดจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ
5. เป็นวิธีการ หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน เป็นต้น
6. เป็นการปฏิบัติการ โดยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงไม่เป็นเพียงแนวความคิด หรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริง
7. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงใดก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว จะไม่ใช่การพัฒนา
8. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุข
9. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด โดยสามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการพัฒนาหรือไม่
10. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของการพัฒนาท้องถิ่นนั้น แต่ละพื้นที่จะมีลักษณะที่อาจมีความคล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่

### เป้าหมายของการพัฒนาท้องถิ่น

การพัฒนาท้องถิ่นไม่ว่าจะพัฒนาในเรื่องอะไร หรือในด้านไหนก็ตามจะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการพัฒนาไว้อย่างชัดเจนทั้งเป้าหมายในเชิงปริมาณ หรือเป้าหมายในเชิงคุณภาพ ซึ่งกองบรรณาธิการ บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด (2551: 389-390) เห็นว่า การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาท้องถิ่นเป็นการกำหนดปริมาณหรือจำนวนสิ่งที่ต้องการให้บรรลุในแต่ละแนวทางการพัฒนาภายในเวลาที่กำหนด จึงมีความเฉพาะเจาะจงในผลที่คาดว่าจะได้รับในเชิงปริมาณตามช่วงเวลาต่างๆ ของกระบวนการดำเนินงาน โดยเป้าหมายที่ดีควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. เจือนเวลา ควรระบุว่าการทำอะไรให้บรรลุผลเมื่อไหร่
2. ปริมาณที่ต้องการจะเกิดขึ้นในจำนวนเท่าไร
3. คุณภาพเป็นสภาพที่พึงปรารถนา
4. สถานที่ เป็นการระบุถึงเขตพื้นที่ครอบคลุมที่ต้องการ
5. มีความเป็นไปได้ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จริง
6. ควรเป็นข้อความที่แสดงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นภายหลังโครงการสิ้นสุด

7. กรณีที่มีเป้าหมายมากกว่าหนึ่งเป้าหมาย ควรจัดลำดับความสำคัญหรือความเร่งด่วนไว้เพื่อให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วน

นอกจากนี้ ประสพทิติ ตงยั้งศิริ (2529: 49) เห็นว่า เป้าหมายในการพัฒนามีอยู่ 3 ประการ คือ

1. เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต ได้แก่ ความสามารถในการได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นพื้นฐาน
2. เพื่อการมีเกียรติและศักดิ์ศรี ได้แก่ การได้รับการศึกษา การมีงานทำและมีสถานภาพเป็นที่ยอมรับของสังคม

3. เพื่อความอิสระ เสรีภาพ ได้แก่ ความสามารถที่จะกำหนดอนาคตของตนเอง ความสามารถในการเลือก ความสามารถในการปลดปล่อยชีวิตจากการเป็นทาส เป็นเครื่องมือของบุคคลอื่น ความหลงเชื่อในสิ่งที่มองยั้งหลาย

กล่าวโดยสรุป เป้าหมายในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นเรื่องการดำเนินการตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาอาชีพ และเสริมรายได้ของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น พัฒนาจิตใจ ความคิด สติปัญญา และความสามารถด้านต่างๆ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาท้องถิ่น

#### ความสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่น

นำชัย ทนุผล และสุนิสา ทนุผล (อ้างถึงใน ณรัชชอร์ (ณัฐนรี) ศรีทอง, 2554: 94-95) เห็นว่า การวางแผนพัฒนาชุมชนมีความสำคัญ ดังนี้

1. ช่วยให้การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เพราะแผนพัฒนาชุมชนจะระบุว่าใคร จะทำอะไร ทำที่ไหน ทำเมื่อใด ทำกับใคร และทำอย่างไร เป็นต้น

2. ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเกิดความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเข้าใจความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน

3. ช่วยสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวางแผน นับตั้งแต่ขั้นตอนการค้นหาปัญหา การระบุสาเหตุของปัญหา การกำหนดแนวทางแก้ปัญหา การลงมือปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาและการติดตามประเมินผลกิจกรรมร่วมกัน

4. ช่วยส่งเสริมให้องค์กรในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คณะกรรมการหมู่บ้าน และประชาชนในชุมชนรู้หลักการบริหาร จัดการได้ด้วยตนเอง มีโอกาสปฏิบัติงานจริงในชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งได้โดยตรง

5. ช่วยประหยัดการใช้ทรัพยากรในการบริหารงานทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นคน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) การบริหารจัดการ (Management) และเวลา (Moment) เพราะการวางแผนช่วยให้มีการวิเคราะห์การทำงานในอนาคตอย่างรอบคอบยิ่งขึ้น

6. ช่วยให้เกิดการทบทวนกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนในระยะเวลาที่ผ่านมาและนำข้อดีมาใช้ในการวางแผนการปฏิบัติงานต่อไป อีกทั้งมีการปรับปรุง แก้ไขข้อผิดพลาดที่เคยเกิดขึ้นให้หมดไป หรือลดน้อยลงได้โดยตรง

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่น คือช่วยให้การปฏิบัติงานในการพัฒนาชุมชนมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเกิดความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเข้าใจความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ส่งเสริมองค์กรในชุมชนรู้หลักการบริหาร จัดการได้ด้วยตนเอง ประหยัดการใช้ทรัพยากรในการบริหารงานทุกประเภท

### การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย เป็นการบริการสาธารณะ โดยการบริการสาธารณะ หมายถึง การบริการในฐานะที่เป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่มีอำนาจกระทำเพื่อตอบสนองต่อความต้องการเพื่อให้เกิดความพอใจ (ปฐม มณีโรจน์, 2541: 21) ซึ่ง ประยูร กาญจนกุล (2541: 21) เห็นว่า การให้บริการสาธารณะมี ดังนี้

1. บริการสาธารณะเป็นกิจกรรมที่อยู่ในการอำนวยความสะดวกหรือการควบคุมของรัฐ
2. บริการสาธารณะมีวัตถุประสงค์ในการตอบสนองความต้องการส่วนรวมของประชาชน
3. การจัดระบบและวิธีการดำเนินบริการสาธารณะย่อมจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เพื่อให้เหมาะสมแก่ความจำเป็นแห่งกาลสมัย
4. บริการสาธารณะจะต้องจัดดำเนินการอยู่เป็นนิจ และโดยสม่ำเสมอ ไม่มีการหยุดชะงัก ถ้าบริการสาธารณะหยุดชะงักลงด้วยประการใดๆ ประชาชนย่อมได้รับความเดือดร้อนหรือได้รับความเสียหาย
5. เอกชนย่อมมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์จากบริการสาธารณะเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ โกวิท พวงงาม (2558: 28) เห็นว่า โครงสร้างพื้นฐาน เป็นกิจกรรมที่มีความร่วมมือกันหลายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือมีการทำงานร่วมกันลักษณะสหการ เป็นโครงการหรือถาวรวัตถุที่มีการพัฒนาหรือปรับปรุงให้มีคุณภาพทางประวัติศาสตร์ จิตใจ วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ และสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งการสร้างอัตลักษณ์เพื่อสร้างมูลค่าแก่ถาวรวัตถุนั้น ดังนั้น โครงสร้างพื้นฐาน จึงประกอบด้วย การคมนาคมและการขนส่ง สาธารณูปโภค สาธารณูปการ การผังเมือง และการควบคุมอาคาร

กล่าวโดยสรุป โครงสร้างพื้นฐาน หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดหา จัดทำ ก่อสร้าง บำรุงรักษา พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม เส้นทางคมนาคม/ขนส่ง ถนน แหล่งน้ำสาธารณะ เพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค รวมถึงจัดให้มีระบบประปา ไฟฟ้าแสงสว่าง ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

ด้านประปา หมายถึง การก่อสร้าง ขยายเขตระบบประปา เพื่อให้ประชาชนมีน้ำเพื่ออุปโภคอย่างเพียงพอและทั่วถึง โดยปริมาณน้ำประปามีเพียงพอต่อความต้องการและการใช้งานของประชาชน และมีการบำรุงรักษา ซ่อมแซมระบบประปาที่ชำรุด เสียหายอย่างสม่ำเสมอ รวมถึง มีโครงการก่อสร้าง ขยายระบบประปา เพื่อสนองความต้องการของประชาชนอย่างทั่วถึงและเพียงพอ ตลอดจน น้ำประปาประชาชนสามารถ

นำไปใช้อุปโภคได้ และมีการดูแล รักษาต้นน้ำ ลำคลองสาธารณะ จัดระบบน้ำเสียทั้งจากครัวเรือน ภาคเกษตร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านไฟฟ้าแสงสว่าง หมายถึง การให้บริการไฟฟ้าแสงสว่างสาธารณะ โดยมีระบบไฟฟ้าแสงสว่างมีเพียงพอต่อความต้องการและการใช้งานของประชาชน และมีการบำรุง รักษา ซ่อมแซมระบบไฟฟ้าแสงสว่าง เมื่อมีข้อขัดข้องอย่างสม่ำเสมอ รวมถึง มีเครื่องมือ อุปกรณ์ เทคโนโลยี และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในการ ซ่อมแซม แก้ไขไฟฟ้าแสงสว่าง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุภาพ เป็นมิตร รวดเร็ว ฉับไวตลอดจน มีระบบการประชาสัมพันธ์ แจ้งเตือนข้อขัดข้องของระบบไฟฟ้าแสงสว่างให้กับประชาชน อย่างสม่ำเสมอ

ด้านการคมนาคม/ขนส่ง หมายถึง ถนน โดยมีปริมาณถนนที่เพียงพอต่อความต้องการและการใช้งานของประชาชน รวมถึงมีการบำรุง รักษา ซ่อมแซม ถนนที่ชำรุด เสียหายอย่างสม่ำเสมอ และมีโครงการก่อสร้าง ขยายถนน ให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน ตลอดจน ประชาชนได้รับความปลอดภัยในการใช้รถ ใช้ถนน และได้ความสะดวกรวดเร็วในการใช้เส้นทางคมนาคม/ขนส่ง

## บทสรุป

การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญ หรือทำให้ดีขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่เดิมอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิด และการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ โดยมีการวางแผนไว้ล่วงหน้า มีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายในการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งในเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพที่แน่นอน สำหรับองค์ประกอบของการพัฒนานั้น ถือได้ว่าคนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการพัฒนาทุกสิ่ง เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา หากไม่มีคน การพัฒนาด้านต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนโดยตรง นอกจากนี้ หลักการและวิธีการพัฒนา เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการ เพื่อให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นมากที่สุด และแก้ปัญหาของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม

การพัฒนาท้องถิ่นไทยเป็นแนวทางในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น รวมถึงประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน โดยจัดหา จัดทำ พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม สิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานให้ได้มาตรฐาน มีประสิทธิภาพ เป็นการดำเนินการตามนโยบายด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจะให้ความสำคัญกับ ประเพณีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เพราะเป็นปัจจัยหลักพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความสะดวกสบายกับชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้มีมาตรฐาน เน้นตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น การรับฟังปัญหาความต้องการของประชาชนผ่านกระบวนการประชาคม และการประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ภาคเอกชนและส่วนราชการ โครงสร้างพื้นฐานเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความมั่นคงของประเทศ โดยเป็นโครงสร้างซึ่งรองรับชุมชน หรือความเจริญของชุมชน เช่น ที่อยู่อาศัย ระบบคมนาคม การสื่อสารหรือโทรคมนาคม ระบบไฟฟ้าและประปา เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วโครงสร้างพื้นฐานก็ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการก่อสร้างในเขตชุมชนเท่านั้น ตัวอย่าง

โครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว เช่น เชื้อเพลิง ระบบขนส่ง (ถนน ทางรถไฟ) ระบบป้องกันอุทกภัย ระบบชลประทาน ระบบผลิตกระแสไฟฟ้า หรือ พลังงาน ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาประเทศเปรียบเสมือนเส้นเลือดที่คอยหล่อเลี้ยงโครงสร้างระบบเศรษฐกิจให้คงดำรงอยู่ได้

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างพื้นฐานมีความจำเป็นต่อประเทศที่กำลังพัฒนา อย่างเช่น ประเทศไทย ซึ่งนับจะทวีความสำคัญขึ้น อย่างไรก็ตาม การวางแผน ดำเนินการหรือบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานในประเทศไทยทั้งที่ผ่านมาและปัจจุบัน ยังมีปัญหาและอุปสรรค ส่งผลให้ประสิทธิภาพ และคุณภาพของงานไม่ได้ตามมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับ จากปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นไปด้วยความล่าช้า โดยปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลกระทบในแง่ลบต่าง ๆ หลายด้าน เช่น ผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิต และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

### องค์ความรู้ที่ได้รับ

บทความวิชาการ เรื่อง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย เป็นการทำให้ท้องถิ่นเกิดความเจริญ หรือทำให้ดีขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่เดิม ซึ่งคนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการพัฒนาทุกสิ่ง เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ดังนั้น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของท้องถิ่นไทย จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริการสาธารณะ ที่มีความเกี่ยวข้องกับน้ำประปา ไฟฟ้าแสงสว่าง และการคมนาคม/ขนส่ง

### เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา สุทธิเจริญ. (2555). *ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลวังสรรพรส อำเภอลำลูกเกด จังหวัดจันทบุรี*. รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- กองบรรณาธิการ บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด. (2551). *กลยุทธ์การวางแผนพัฒนาพื้นที่ท้องถิ่นเชิงบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- กองยุทธศาสตร์และงบประมาณ. (2564). *แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. 2566-2570*. นครสวรรค์: องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2558). *นวัตกรรมท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.
- ณรัชชอร์ (ณัฐนรี) ศรีทอง. (2554). *การบริหารงานพัฒนาชุมชนเชิงยุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปฐม มณีโรจน์. (2541). *ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาการบริหาร*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ประยูร กาญจนดุล. (2541). *ความรู้ความเข้าใจของประชาชนเรื่ององค์การบริหารส่วนตำบล*. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ. (2529). *เอกสารการสอนชุดวิชาการทฤษฎีและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570). (2565). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง วันที่ 1 พฤศจิกายน 2565.

พระมหาสมศักดิ์ อัครวิโส (แหวนคำ). (2561). กระบวนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พาณี อนันตชัย. (2542). กระบวนการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏนครปฐม.

ไพบูลย์ ช่างเรียน. (2517). ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560. (2560). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก วันที่ 6 เมษายน 2560.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

ศิรินทรา บุญรอด. (2559). การมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาท้องถิ่นในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก.

สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรี้นติ้ง เฮ้าส์.

สนธยา พลศรี. (2550). เครือข่ายการเรียนรู้งานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่โอ.เอส.พรี้นติ้ง เฮ้าส์.